

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA INSON HUQUQLARINI HIMOYA QILISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI

Shamsiddinova Nargiza Muxriddin qizi

Namangan davlat universiteti akademik litseyi huquq fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar sharoitida inson huquqlarini himoya qilishning zamonaviy huquqiy va texnologik mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda raqamlashtirish jarayonining inson huquqlari va erkinliklariga ta'siri, kiberjinoyatlar, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi, internet nazorati hamda sun'iy intellekt bilan bog'liq huquqiy muammolar yoritilgan. Shuningdek, inson huquqlarini himoya qilishning xalqaro va milliy huquqiy asoslari, kiberxavfsizlik siyosati, raqamli xavfsizlik texnologiyalari hamda elektron hukumat tizimlarining ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada sun'iy intellekt, raqamli etik me'yorlar va xalqaro hamkorlikning inson huquqlarini himoya qilishdagi istiqbollari ham ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalar inson huquqlarini himoya qilishda yangi imkoniyatlar yaratishi bilan birga, zamonaviy tahdidlarni ham yuzaga keltirayotganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: inson huquqlari, raqamlashtirish, kiberxavfsizlik, sun'iy intellekt, shaxsiy ma'lumotlar himoyasi, raqamli xavfsizlik, GDPR, elektron hukumat, kiberjinoyatlar, raqamli huquqlar.

Abstract. This article analyzes modern legal and technological mechanisms for the protection of human rights in the context of digital technologies. The study examines the impact of digitalization on human rights and freedoms, including cybercrime, personal data security, internet surveillance, and legal issues related to artificial intelligence. In addition, the article discusses international and national legal frameworks for the protection of human rights, cybersecurity policies, digital security technologies, and the significance of e-government systems. The prospects of artificial intelligence, digital ethical standards, and international cooperation in ensuring human rights protection are also considered. The research findings demonstrate that digital technologies create new opportunities for protecting human rights while simultaneously generating modern threats and challenges.

Keywords: human rights, digitalization, cybersecurity, artificial intelligence, personal data protection, digital security, GDPR, e-government, cybercrime, digital rights.

Kirish

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va jamiyatning raqamlashtirilishi inson hayotining barcha sohalariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Internet, sun'iy intellekt, raqamli platformalar va elektron xizmatlarning keng qo'llanilishi insonlar uchun yangi imkoniyatlarni yaratish bilan birga, inson

huquqlari va erkinliklarini himoya qilish bilan bog‘liq yangi muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Shu sababli raqamli texnologiyalar sharoitida inson huquqlarini himoya qilish masalasi zamonaviy huquqshunoslikning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. Raqamlashtirish jarayoni insonning axborot olish, erkin fikr bildirish, shaxsiy daxlsizlik va xavfsizlik huquqlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, kiberjinoyatlar, noqonuniy monitoring, shaxsiy ma’lumotlarning sizib chiqishi va internetdagi manipulyatsiyalar inson huquqlarining zamonaviy tahdidlariga aylanmoqda. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar inson huquqlarini himoya qilish uchun yangi mexanizmlar va samarali vositalarni ham taklif etmoqda.

Xalqaro tashkilotlar, jumladan United Nations tomonidan inson huquqlarini raqamli makonda himoya qilishga qaratilgan xalqaro hujjatlar va tashabbuslar ilgari surilmoqda. Ko‘plab davlatlar tomonidan kiberxavfsizlik, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va raqamli xavfsizlikka oid milliy qonunchilik tizimlari takomillashtirilmoqda. Maqolaning maqsadi raqamli texnologiyalar sharoitida inson huquqlarini himoya qilishning nazariy-huquqiy asoslari, zamonaviy tahdidlar hamda huquqiy va texnologik himoya mexanizmlarini tahlil qilishdan iborat.

1
RAQAMLI DAVRDA INSON HUQUQLARINING NAZARIY-HUQUQIY ASOSLARI

UNITED NATIONS

-

Inson huquqlari – har bir shaxsga tug‘ilganidan boshlab tegishli bo‘lgan ajralmas huquq va erkinliklar.
-

Xalqaro-huquqiy asoslar:
Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt, Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi pakt.
-

BMT va xalqaro tashkilotlar inson huquqlarini raqamli makonda himoya qilish bo‘yicha muhim rol o‘ynaydi.
-

Raqamli makonda axborot olish, fikr bildirish va shaxsiy daxlsizlik huquqlari alohida ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy globallashtirish va texnologik taraqqiyot sharoitida inson huquqlarini himoya qilish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Raqamlashtirish jarayoni jamiyatning barcha sohalariga chuqur kirib borishi natijasida insonning axborot olish, fikr bildirish, shaxsiy daxlsizlik va erkin kommunikatsiya qilish huquqlari yangi mazmun kasb etmoqda. Shu sababli inson huquqlarining nazariy-huquqiy asoslarini raqamli makon sharoitida qayta ko‘rib

chiqish zarurati yuzaga kelmoqda. Inson huquqlari har bir shaxsga tug‘ilganidan boshlab tegishli bo‘lgan ajralmas huquq va erkinliklar majmui hisoblanadi. Ushbu huquqlar inson sha’ni, erkinligi va tengligini ta’minlashga xizmat qiladi. Inson huquqlarining asosiy tamoyillari sifatida tenglik, erkinlik, adolat, insonparvarlik va diskriminatsiyaga yo‘l qo‘ymaslik prinsiplari e’tirof etiladi.

Raqamlashtirish jarayoni inson hayotiga keng imkoniyatlar yaratishi bilan birga, yangi huquqiy muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Internet va raqamli texnologiyalar axborot almashinuvi tezligini oshirib, ta’lim, iqtisodiyot va davlat boshqaruvi tizimining rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, shaxsiy

ma'lumotlarning noqonuniy tarqalishi, kiberjinoiyatlar, onlayn kuzatuv va raqamli nazorat kabi tahdidlar inson huquqlari himoyasining yangi mexanizmlarini ishlab chiqishni talab etmoqda. Inson huquqlarining xalqaro-huquqiy asoslari United Nations tomonidan qabul qilingan xalqaro hujjatlar bilan mustahkamlangan. Jumladan, "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi", "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt" hamda "Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt" inson huquqlarini himoya qilishning asosiy xalqaro-huquqiy manbalari hisoblanadi. Mazkur hujjatlar insonning axborot olish, fikr erkinligi va shaxsiy daxlsizlik huquqlarini kafolatlaydi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar va davlatlar tomonidan raqamli makonda inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha turli tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Raqamli makonda huquq va erkinliklarni ta'minlash bugungi kunda demokratik jamiyatning muhim talabi hisoblanadi. Shu sababli zamonaviy huquqiy tizimlar inson huquqlarini raqamli texnologiyalar sharoitida himoya qilishga qaratilgan yangi yondashuvlarni ishlab chiqishga intilmoqda.

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi inson hayotiga ko'plab qulayliklar yaratishi bilan birga, inson huquqlari va erkinliklariga nisbatan yangi tahdidlarni ham yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, internet tarmoqlari, sun'iy intellekt va raqamli kommunikatsiya vositalarining keng qo'llanilishi shaxsiy daxlsizlik, axborot xavfsizligi va so'z erkinligi bilan bog'liq muammolarni kuchaytirmoqda.

Bugungi kunda eng dolzarb tahdidlardan biri kiberjinoiyatlar hisoblanadi. Kiberhujumlar, noqonuniy ma'lumot o'g'irlash, bank va elektron tizimlarga hujum qilish holatlari insonlarning mulkiy va shaxsiy huquqlariga jiddiy zarar yetkazmoqda. Ayniqsa, shaxsiy ma'lumotlarning sizib chiqishi va noqonuniy foydalanilishi raqamli makondagi xavfsizlik muammolarining asosiy ko'rinishlaridan biridir. Foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlari turli platformalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali to'planib, ayrim hollarda noqonuniy maqsadlarda ishlatilishi insonning daxlsizlik huquqiga tahdid tug'diradi. Internet nazorati va senzura masalalari ham inson huquqlari bilan chambarchas bog'liqdir. Ayrim davlatlar yoki tashkilotlar tomonidan internet faoliyatining haddan tashqari nazorat qilinishi so'z erkinligi va axborot olish huquqining cheklanishiga olib kelishi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlardagi noqonuniy

2 RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA INSON HUQUQLARIGA TAHIDDLAR

	<p>KIBERJINOYATLAR Kiberhujumlar, ma'lumot o'g'irlash, bank va tizimlarga hujumlar.</p>
	<p>SHAXSIY MA'LUMOTLAR XAVFSIZLIGI Ma'lumotlarning sizib chiqishi, noqonuniy yig'ish va foydalanish.</p>
	<p>INTERNET NAZORATI VA SENZURA Noqonuniy monitoring, kuzatuv va so'z erkinligining cheklanishi.</p>
	<p>SUN'IY INTELLEKT BILAN BOG'LIQ MUAMMOLAR AI orqali nazorat, yuzni aniqlash, deepfake texnologiyalari.</p>
	<p>ONLAYN DISKRIMINATSIYA VA KIBERBULLING Haqorat, tahdid, kamsitish va ruhiy bosim holatlari.</p>

monitoring, foydalanuvchilarning shaxsiy yozishmalari va faoliyatini kuzatish demokratik tamoyillarga zid holat sifatida baholanadi.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi ham yangi huquqiy muammolarni yuzaga keltirmoqda. AI asosidagi nazorat tizimlari insonlarning harakatlarini kuzatish, yuzni aniqlash texnologiyalari orqali monitoring qilish imkonini bermoqda. Bu esa shaxsiy hayot daxlsizligi bilan bog'liq muammolarni kuchaytiradi. Shuningdek, deepfake texnologiyalarining paydo bo'lishi yolg'on axborot tarqatish, shaxs sha'niga putur yetkazish va manipulyatsiya qilish xavfini oshirmoqda. Raqamli makonda onlayn diskriminatsiya va kiberbulling holatlari ham keng tarqalmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda haqorat, tahdid, ruhiy bosim va kamsitish holatlari insonning sha'ni va qadr-qimmatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Yoshlar va voyaga yetmaganlar orasida kiberbullingning kuchayishi esa jamiyat uchun jiddiy ijtimoiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

Raqamlashtirish jarayonining jadallashuvi inson huquqlarini himoya qilishning zamonaviy huquqiy va texnologik mexanizmlarini ishlab chiqishni talab etmoqda. Bugungi kunda davlatlar va xalqaro tashkilotlar tomonidan raqamli makonda inson huquqlari xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan turli qonunchilik hujjatlari va texnologik tizimlar joriy etilmoqda. Inson huquqlarini himoya qilishning asosiy mexanizmlaridan biri xalqaro va milliy qonunchilik tizimi hisoblanadi. United Nations tomonidan qabul qilingan xalqaro hujjatlar insonning axborot olish, shaxsiy daxlsizlik va erkin fikr bildirish huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ko'plab davlatlar tomonidan kiberxavfsizlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va internet xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan maxsus qonunlar ishlab chiqilmoqda.

Kiberxavfsizlik siyosati ham inson huquqlarini himoya qilishning muhim yo'nalishlaridan biridir. Zamonaviy davlatlar axborot tizimlarini himoya qilish, kiberjinoyatlarning oldini olish va foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlari xavfsizligini ta'minlash bo'yicha milliy strategiyalarni amalga oshirmoqda. Ayniqsa, bank tizimlari, elektron hukumat platformalari va raqamli xizmatlar xavfsizligini ta'minlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish qonunlari raqamli makonda inson daxlsizligini ta'minlashga xizmat

qiladi. Jumladan, General Data Protection Regulation (GDPR) Yevropa Ittifoqida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning eng muhim huquqiy hujjatlaridan biri hisoblanadi. Ushbu reglament foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini yig'ish, saqlash va qayta ishlash jarayonlarini qat'iy nazorat qilishni belgilaydi.

Raqamli xavfsizlik texnologiyalari ham inson huquqlarini himoya qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ikki bosqichli autentifikatsiya, biometrik himoya, shifrlash tizimlari va raqamli identifikatsiya texnologiyalari foydalanuvchilarning axborot xavfsizligini ta'minlashga yordam beradi. Ayniqsa, raqamli identifikatsiya tizimlari davlat xizmatlaridan xavfsiz foydalanish imkonini yaratmoqda. Bugungi kunda elektron hukumat tizimlari va onlayn huquqiy himoya platformalari ham inson huquqlarini himoya qilishning zamonaviy vositalariga aylanmoqda. Elektron hukumat xizmatlari fuqarolarning davlat organlari bilan tezkor va shaffof aloqasini ta'minlaydi. Shuningdek, onlayn murojaat va huquqiy maslahat platformalari fuqarolarning o'z huquqlarini masofadan turib himoya qilish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Sud-huquq amaliyotida ham raqamli texnologiyalar asosidagi zamonaviy yondashuvlar qo'llanilmoqda. Elektron sud tizimlari, masofaviy sud majlislari va raqamli dalillar bilan ishlash mexanizmlari odil sudlov samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Zamonaviy axborot jamiyatida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi inson huquqlarini himoya qilish tizimini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Kelajakda sun'iy intellekt, raqamli platformalar va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarining keng qo'llanilishi inson huquqlarini ta'minlashda yangi imkoniyatlar yaratishi bilan birga, murakkab huquqiy va etik muammolarni ham yuzaga keltiradi. Bugungi kunda sun'iy intellekt texnologiyalari inson huquqlari bilan bog'liq eng muhim masalalardan biriga aylanmoqda. AI tizimlari tibbiyot, ta'lim, sud-huquq va davlat boshqaruvi kabi ko'plab sohalarda samarali qo'llanilmoqda. Shu bilan birga, sun'iy intellekt orqali avtomatik monitoring, yuzni aniqlash texnologiyalari va ma'lumotlarni tahlil qilish tizimlari shaxsiy daxlsizlik va erkinlik masalalarini yanada murakkablashtirmoqda. Shu sababli sun'iy intellektdan foydalanishda inson huquqlari va etik tamoyillarga rioya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli etik me'yorlarni shakllantirish ham kelajakdagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Raqamli makonda axborotdan foydalanish, shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlash va internetdagi xatti-harakatlar ma'lum etik qoidalar asosida tartibga solinishi lozim. Ayniqsa, sun'iy intellekt tizimlarining adolatli va shaffof ishlashi, diskriminatsiyaga yo'l qo'ymasligi hamda inson manfaatlariga xizmat qilishi xalqaro hamjamiyat oldidagi muhim talab sifatida qaralmoqda. Inson huquqlarini himoya qilishda xalqaro hamkorlikning roli ham tobora ortib bormoqda. United Nations, Yevropa Ittifoqi va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan kibexavfsizlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va raqamli huquqlarni ta'minlashga qaratilgan xalqaro tashabbuslar ilgari surilmoqda. Global internet makonida yuzaga kelayotgan tahdidlar

bir davlat doirasida hal etilishi qiyin bo‘lganligi sababli xalqaro hamkorlik va umumiy huquqiy standartlarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, raqamli huquqiy madaniyatni rivojlantirish ham dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Fuqarolarning internetdan xavfsiz foydalanish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va raqamli xavflardan xabardor bo‘lish ko‘nikmalarini rivojlantirish jamiyat xavfsizligini ta’minlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, yoshlar orasida raqamli savodxonlik va huquqiy ongni shakllantirish kelajakdagi muammolarning oldini olishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Kelajakdagi huquqiy islohotlar esa raqamli texnologiyalar bilan bog‘liq yangi huquqiy munosabatlarni tartibga solishga qaratiladi. Kiberjinoyatlar, sun’iy intellekt faoliyati, virtual aktivlar va raqamli identifikatsiya bilan bog‘liq masalalar bo‘yicha zamonaviy qonunchilikni takomillashtirish zarurati ortib bormoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi inson huquqlarini himoya qilish tizimiga katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Internet, sun’iy intellekt va raqamli kommunikatsiya vositalari inson hayotini yengillashtirish va axborot almashinuvi imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, yangi huquqiy va xavfsizlik muammolarini ham yuzaga keltirmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kiberjinoyatlar, shaxsiy ma’lumotlarning noqonuniy tarqalishi, internet nazorati va sun’iy intellekt bilan bog‘liq muammolar inson huquqlari himoyasining zamonaviy tahdidlariga aylanmoqda. Shu sababli xalqaro va milliy qonunchilik tizimlarini takomillashtirish, kiberxavfsizlik siyosatini kuchaytirish hamda raqamli xavfsizlik texnologiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, General Data Protection Regulation kabi xalqaro huquqiy mexanizmlar, elektron hukumat tizimlari va onlayn huquqiy himoya platformalari inson huquqlarini himoya qilishning samarali vositalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Kelajakda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning yanada rivojlanishi inson huquqlarini himoya qilish sohasida yangi imkoniyatlarni yaratadi. Shu bilan birga, davlatlar va xalqaro tashkilotlar oldida raqamli makonda inson huquqlarini ishonchli himoya qiluvchi zamonaviy huquqiy va etik mexanizmlarni ishlab chiqish vazifasi dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. United Nations tomonidan 1948-yil 10-dekabrda qabul qilingan.
3. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. — New York, 1966.
4. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. — New York, 1966.

5. O‘zbekiston Respublikasining “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2019.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2022.
7. General Data Protection Regulation (GDPR). Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council. — Brussels, 2016.
8. Castells M. The Rise of the Network Society. — Oxford: Blackwell Publishing, 2010. — 597 p.
9. Lessig L. Code and Other Laws of Cyberspace. — New York: Basic Books, 2006. — 416 p.
10. United Nations Human Rights — inson huquqlari bo‘yicha xalqaro materiallar.
11. European Union GDPR Portal — GDPR va ma’lumotlarni himoya qilish bo‘yicha manbalar.
12. UNESCO Digital Rights Resources — raqamli huquqlar va axborot xavfsizligi bo‘yicha materiallar.
13. Council of Europe Cybercrime Convention — kiberjinoyatlarga qarshi xalqaro konvensiya materiallari.
14. World Economic Forum Cybersecurity — global kiberxavfsizlik va raqamli xavflar bo‘yicha tahliliy materiallar.